

РОСІЯ – НАТО: ТРАНСФОРМАЦІЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

У представленій статті проаналізовані двосторонні відносини, їх зародження, динаміка та перспективи розвитку двох ключових акторів сучасного міжнародного життя – Російської Федерації та Організації Північноатлантичного договору. Розглянуті основні аспекти співробітництва та проблемні питання, також зроблений аналіз певним офіційним заявам та документам. Досліджені процеси сучасних двосторонніх переговорів сторін та їх наслідки.

Ключові слова: НАТО, Росія, Рада «Росія – НАТО», ДЗЗСЄ, вступ України до НАТО, розширення НАТО, основні аспекти співробітництва НАТО та РФ.

В данной статье проанализированы двусторонние отношения, их зарождение, динамика и перспективы развития двух ключевых актеров современной международной жизни – Российской Федерации и Организации Североатлантического договора. Рассмотрены основные аспекты сотрудничества и проблемные вопросы, также сделан анализ некоторым официальным заявлениям и документам. Исследованы процессы современных двусторонних переговоров сторон и их последствия.

Ключевые слова: Россия, НАТО, Совет «Россия – НАТО», ДОВСЕ, вступление Украины в НАТО, расширение НАТО, основные аспекты сотрудничества.

In this article is given an analysis of bilateral relations of two central actors of contemporary international life – Russian Federation and NATO. The main aspects of cooperation and problems are also considered. The main official statements and documents are mentioned and analyzed. And also the contemporary processes of bilateral negotiations and their results are noticed and explored in the article below.

Key words: Russia, NATO, Russia – NATO Council, CFE, Ukraine and NATO, NATO expansion, main aspects of NATO – RUSSIA cooperation.

Перш за все варто зазначити, що неодноразово у сучасних аналізах та дослідженнях проблем та питань міжнародних відносин науковці звертаються до історії, історичних фактів, і відповідно до їх результатів.

Якщо ж звернути увагу на деякі історичні аспекти цього дослідження, то можна стверджувати, що друга половина ХХ століття характеризувалася блоковим протистоянням і усіма проблемами і кризами, пов'язаними з цим явищем, головними акторами якого, як відомо, були дві великі, впливові держави, на той момент – це СРСР та США. Деякі протиріччя були врегульовані і вирішені угодами, договорами, а в деяких все ж таки залишалось невирішене зіткнення інтересів.

Тому можна вважати, що тема цієї роботи і взагалі співробітництва та перспективи розвитку відносин Росії з НАТО – організацією, яка і зараз є реалізатором американських інтересів, є актуальною і сьогодні. Адже можна спостерігати низку змін у відносинах в зв'язку як з розширенням НАТО, так і з посиленням ролі Росії.

Отже, розглядаючи розвиток відносин Росія – НАТО, можна сказати, що навіть через десять років після підписання Основного акту Росія – НАТО, відносини двох сторін вже довгий час залишаються неоднозначними й нестабільними. І не дивлячись навіть на те, що були створені спеціальні інституції для регулювання й підтримки співробітництва, такі як Рада Росія – НАТО, кооперацію в рамках програми «Партнерство заради миру». Москва все частіше висловлювала занепокоєння щодо потенційної загрози зі сторони Організації Північноатлантичного договору. В свою чергу країни – члени Альянсу – теж подекуди виражають своє занепокоєння певними аспектами політики Російської Федерації. Це, перш за все, стосується долі демократичних утворень в Росії, її енергетичної політики відносно сусідніх країн і, звичайно, певних амбіцій повернути, а може, скоріше максимально зберегти статус великої держави, який вона дещо втратила після розпаду СРСР.

І знову ж ці взаємні обвинувачення нагадують ті згадані історичні часи – період «холодної війни»,

ось тільки їх сенс має трохи інше забарвлення – вже не стоять питання ідеологічного протистояння, а відстоюються інтереси та збереження балансу сил.

Та, незважаючи на усі протиріччя, гласні і негласні, що раніше проявлялися навіть інтенсивніше, ніж сьогодні, у зв'язку з інтенсивними глобальними процесами у світі, між Росією і НАТО існує глибока зацікавленість один в одному. Країни Заходу чітко бачать необхідність інтеграції Росії в євроатлантичні структури, в більшості, звичайно, через залежність від російських енергоресурсів, які у випадку конфронтації можуть стати недоступними для європейських країн. В Росії власна мотивація – вона потребує партнерських відносин з економічно розвиненими європейськими країнами й США для продажу на ці ринки сировинної продукції й залучення інвестицій з цих держав.

До того ж такі фактори як загроза міжнародного тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, необхідність боротьби з легальною міграцією та наркотрафіком також зближують позиції двох сторін [5].

Якщо ж перейти до одного з основних «каменів спотикання» у відносинах Росії – НАТО, то ми вважаємо, це питання розширення НАТО. Після закінчення «холодної війни» трансформація НАТО прийняла форми геополітичного розширення, налагоджуючи співробітництво з Росією (через Раду Росія – НАТО, як вже було зазначено), перебудови військової організації під нові задачі – військові і миротворчі дії поза зоною попередньої відповідальності. Хоча при цьому збереглась, хоч і в менш показовій формі, попередня функція військового союзу для колективної оборони від спільного ворога, на яку роблять ставку нові і потенційні члени альянсу – Польща, країни Балтії, Грузія і Україна. Процес розширення на пострадянський простір викликав передбачене зростання напруги у відносинах з Росією, і частково, став одним з факторів п'ятиденної війни в серпні 2008 року. Це обумовлює тенденцію повернення альянсу до звичайної функції колективної протидії Росії – тепер вже на пострадянському просторі, який цією роллю змінює конфліктну зону в Центральній і Східній Європі. В Росії вирує велика кількість думок щодо того як саме вплине вступ цих країн до Альянсу на їх безпеку та безпосередньо на безпеку Російської Федерації. Ці всі твердження є досить суперечливими та все ж таки кожна думка має право на існування, тому вважаємо доцільним проаналізувати побоювання Росії. Росія вважає, що не дивлячись на низьку ймовірність широкомасштабного військового нападу на Росію, розширення НАТО до її кордонів, особливо на Україну, мало б такі пагубні наслідки, як:

- нові кордони можуть бути постійною зоною насилля й протиправних дій;
- в Росії виник би комплекс розділеної нації;
- ускладнилися би економічні, гуманітарні й військово-технічні відносини з Україною і транзит через її територію;
- посилення антизахідних й авторитарних настроїв в Росії та ін.

Хоча Росія вважає, що вступ Грузії до НАТО менш небезпечний для Росії в політичному відношенні, але б збільшило загрозу військового конфлікту у випадку спроби Тбілісі під прикриттям НАТО взяти реванш в Абхазії, Осетії чи на Північному Кавказі.

Ці та низка інших побоювань Російської Федерації щодо розширення НАТО на Схід є однією з основних перепон на шляху мирного співробітництва Росії – НАТО.[2]

І якщо крізь призму відносин Росії з НАТО розглядати відносини Росії з США, то головною умовою початку процесу подолання недовіри й невизначеності у цих відносинах є, як мінімум, відстрочка розширення НАТО на пострадянський простір на невизначене майбутнє. Зі свого боку, Росії необхідно зробити величезний опір на свою роль в якості гаранта територіальної цілісності й суверенітету сусідів по СНД, звісно за умови збереження ними нейтрального військово-політичного статусу. Це є особливо важливим після подій серпня 2008 року.

Можна зробити висновок, що якими б там не були плани колишніх радянських республік щодо НАТО на сьогодні вони ще дуже далекі від реалізації, адже кожній країні необхідно, перш за все, подолати внутрішні протиріччя і проблеми. Взяти навіть Україну для прикладу. Здається, її заяви щодо вступу до Альянсу були досить переконливими тривалий час, хоча всі розуміли, що наша країна, як «морально», так і в інших аспектах не готова стати членом цієї організації. Адже внутрішня нестабільність досить явно відкидає будь-яку перспективу членства Києва в НАТО на невизначений термін. Та саме потенційна інтеграція України в Організацію Північноатлантичного договору є найбільшим викликом для російської зовнішньої політики і її геополітичної стратегії на європейському континенті на даному етапі. Та, ми вважаємо, Росія сповна задоволена останніми президентськими виборами в Україні. Адже політика новообраного Президента цілком задовольняє Російську Федерацію, оскільки вона націлена на міцне партнерство і співробітництво, далеко відкидає і не передбачає вступ до будь-яких блоків та організацій найближчим часом, особливо до НАТО, адже саме діюча влада є яскравими представниками тих, хто так палко поширює антинаївські настрої по всій країні.

Розглядаючи трансформацію, розвиток та проблеми співробітництва НАТО з Росією, неможливо не порушити питання про добре відомий та надзвичайно важливий Договір про звичайні збройні сили в Європі. Ситуація з цим договором нагадує замкнуте коло, вихід з якого з кожним роком все тяжче знайти. Договір між НАТО та ОВД (Організація Варшавського договору) був підписаний в 1990 році у Парижі і його головною метою повинно було стати створення обмеженого балансу збройних сил в Європі в п'яти категоріях озброєнь (танки, БМП, артилерія, ударні гелікоптери та бойові літаки). Для контролю над виконанням Договору передбачалось проведення інспекцій та

інших форм взаємного контролю. Але з розпуском ОВД і, звичайно, розпадом СРСР, виникла необхідність перегляду умов угоди – замість обліку озброєнь єдиного військового угруповання (ОВД), тепер необхідно було перерозподілити квоти обмежених озброєнь для нових держав, що виникли на території СРСР [3].

Конференція по ДЗЗСЄ, що відбулась у 1992 році в Осло, відмінила блокову систему розподілу озброєнь й розподілила частини обмежених озброєнь для кожної країни. Після початку Чеченської війни Російська Федерація почала вимагати перегляду «флангових обмежень», мотивуючи це тим, що на Північному Кавказі, який входить у флангову зону, озброєння були розподілені між чотирма країнами. І вже в 1996 році почався процес перегляду Договору, який завершився підписанням в 1999 році у Стамбулі адаптованою версією ДЗЗСЄ. Згідно з цією угодою, Росія повинна була скоротити свої флангові війська, що збільшились під час чеченської кампанії до визначеного рівня, а також вивести свої війська з Молдови та Грузії. Саме після виконання цих зобов'язань всі країни – члени ДЗЗСЄ повинні підписати адаптовану версію.

На даний момент Росія ще не повністю виконала свої зобов'язання, тому ще не всі країни – члени ратифікували адаптований договір.

Однак, російське політичне і військове керівництво знаходить причину затягування підписання адаптованого договору країнами-членами НАТО зовсім в іншому. До тих пір поки не вступить в дію угода 1999 року збройні сили в Європі розглядаються згідно з договором 1990 року – з відповідним розподілом на «західну» і «східну» групи. Таким чином, хвилі розширення НАТО, в результаті яких 10 колишніх країн – членів ОВД стали членами альянсу, формально не змінили співвідношення сил, оскільки, ввійшовши інституційно в «західну» групу, ці країни залишились у «східній» групі скорочення озброєнь. Позиція Росії очевидна – пропорція розподілу кількості обмежуваних озброєнь повинна бути змінена, виходячи з тієї кількості озброєнь, якою володіють країни, що вступили в НАТО після закінчення «холодної війни».

Особливе занепокоєння у Росії викликає факт розміщення американських баз у Румунії й Болгарії, які входять у «флангову зону» ДЗЗСЄ. В свою чергу США вказує на те, що розміщення цих баз супроводжується аналогічним скороченням американської присутності в Німеччині і формально не протирічить домовленостям. Ще більш складніша ситуація з країнами Балтії. Латвія, Литва, Естонія приєдналися до НАТО ще в 2004 році і таким чином їх озброєння також стали частиною «західної групи» обмеження озброєнь. Проблема в тому, що ці три держави не брали участь у підписанні ДЗЗСЄ 1990 року, але приєднатися до нього не можуть, так як в цьому договорі не існує механізму приєднання нових членів, а адаптований договір 1999 року, який цей механізм передбачає, не вступив в дію.

Усі ці обставини стали приводом для Росії скликати надзвичайну конференцію по ДЗЗСЄ,

яка пройшла у Відні 2007 року. На цій конференції Росія висунула ряд вимог:

- провести ратифікацію договору до 1 липня 2008 року;
- почати скорочення військового потенціалу країн НАТО в якості компенсації за набутий додатковий потенціал, отриманий в ході приєднання до альянсу нових держав, що раніше входили у Варшавський договір;
- приєднання до ДЗЗСЄ Литви, Латвії й Естонії;
- відміна обмежень на флангове розміщення військ.

В свою чергу Брюссель ще раз нагадав Росії про зобов'язання вивести контингент з Молдови.

Та все ж таки, не досягши бажаного результату на Віденській конференції, Росія 14 липня 2007 року призупинила свою участь в ДЗЗСЄ, хоча така можливість договором навіть не передбачена й заявила, що у випадку відмови НАТО прийняти її вимоги, в грудні 2007 вийде з договору.

Аналізуючи дану ситуацію, варто визнати, що обидві сторони мають право на апеляції одна до одної. З однієї сторони, Росія не вивела війська з Придністров'я, тим самим зберігаючи важелі впливу у цьому регіоні, що суперечить Стамбульським зобов'язанням 1999 року. З другої сторони, як результат розширення після закінчення «холодної війни», НАТО отримало відчутну перевагу у звичайних озброєннях над Росією. В даній ситуації можливим рішенням є запропонований Москвою варіант розробки нової угоди. Але для НАТО запропоновано Росією формула скорочення власного потенціалу, як результат вступу в організацію колишніх країн – членів ОВД, виглядає неприйнятною й означає прирівняння військового потенціалу європейських країн – членів НАТО та Росії.

В цілому дискусію навколо ДЗЗСЄ варто розглядати як бажання Росії відродити свої позиції, втрачені з розпадом СРСР.

Але вже згідно з останніми даними березня 2010 року Росія прагне відновити діалог з НАТО по ДЗЗСЄ. Росія направила керівництву НАТО пропозиції щодо розблокування ситуації навколо Договору щодо звичайних збройних сил в Європі. Відповідний лист був направлений на адресу генерального секретаря альянсу Андерса Фога Расмуссена. Цей лист дає можливість керівництву НАТО краще зрозуміти позицію Росії щодо цього питання і відновити діалог по ДЗЗСЄ. Головною вимогою російського керівництва є відміна так званих «флангових обмежень», які є перепороною вільному переміщенню російських збройних сил по території всієї країни. Росія, як і раніше, наполягає на наданні їй гарантій ратифікації країнами НАТО адаптованої версії договору, який був підписаний у 1999 році. На даний момент цей документ підписали 30 країн, однак ратифікували лише Росія, Казахстан, Україна і Білорусь. Крім того, Росія вважає, що до договору повинні приєднатися всі країни НАТО. На сьогодні ця угода не поширюється на країни Балтії, які її не підписували. Ще однією вимогою є початок переговорів щодо

модернізації ДЗЗСЄ одразу після вступу у силу адаптованого договору.

Хоча сама Росія не виконала своє головне зобов'язання і основну вимогу – вивести війська з Придністров'я. І не дивлячись, на безліч закликів з усіх сторін, Російська Федерація, навіть незважаючи на бажання відродити діалог, війська не вивела. Тому важко передбачити подальший розвиток подій щодо налагодження діалогу навколо ДЗЗСЄ.

Та все ж таки ми можемо спостерігати деякі зрушення у відносинах і співробітництві НАТО та Росії. Ось, наприклад, останньою яскравою заявою НАТО, а саме Німеччини, стала пропозиція запросити Росію до Організації Північноатлантичного договору. Ряд впливових експертів прямо пропонують Заходу запросити Росію в Альянс. Колишній міністр оборони Німеччини Фолькер Рюе, колишній представник військового комітету НАТО Клаус Науманн, німецький дипломат Франк Ельбе вважають, що для Заходу настав час запросити Росію до НАТО. Вони стверджують, що конфронтація між Сходом і Заходом завершилась, і Москва на даний момент має багато спільних інтересів з НАТО. Вони вважають, що на сьогодні без Росії неможливо повномасштабно реформувати альянс, вирішувати нові проблеми оборони і безпеки й відповідати на нові виклики у світі.

Також спеціалісти вважають, що майбутнє НАТО можна розглядати лише як рамкову структуру для трьох центрів сили – Північної Америки, Європи і Росії. Адже у них є спільні інтереси і спільні загрози в сучасному світі. Тому німецькі експерти впевнені, що для Росії повинні бути відкриті двері для вступу до НАТО. Москва, в свою чергу, повинна бути готовою взяти на себе права та обов'язки члена НАТО, як рівного серед рівних. «Якщо ж Росія стане членом НАТО, то в результаті буде легше інтегрувати Грузію й Україну в європейській структурі», – наголошують спеціалісти.

В свою чергу, Генеральний секретар НАТО не бачить реальних шляхів для вступу Росії до Альянсу. Він вважає, що приєднання Росії до НАТО можливе, але на сьогоднішній день це нереально, в зв'язку з політикою Російської Федерації, її діями в Грузії та іншими заявами. І, дійсно, своєю політикою Росія не те, щоб навіть не показує прагнення стати членом Альянсу, але й, на наш погляд, має багато протирічних позицій щодо політики НАТО.

Та все ж таки, в деяких заявах Російської Федерації, можна побачити певне прагнення знайти точки дотику у двосторонніх відносинах. Наприклад, ключовим елементом у співробітництві РФ і НАТО може стати питання по врегулюванню ситуації в Афганістані й налагодження соціально-економічної ситуації в цій країні. Адже в цьому напрямку вже багато чого зроблено, однак Росія й Північноатлантичний альянс повинні ще вирішити багато проблем спільними зусиллями. Та й в зв'язку з напруженою ситуацією в Афганістані Росія і НАТО стикаються з однаковими загрозами, такими як тероризм та наркотрафік. В свою чергу можна сказати, що сторони досягли непоганих результатів в тих сферах, які представляють взаємний інтерес, в тому числі протидія розповсюдженню зброї масового знищення й організованої злочинності.

Але також існують аспекти, в яких Росія вбачає основні загрози з боку НАТО.

Серед основних зовнішніх воєнних небезпек для Росії, які навіть перераховані у воєнній доктрині Росії, першим виділено «прагнення наділити силовий потенціал НАТО глобальними функціями, що реалізуються в порушенні норм міжнародного права, наблизити військову інфраструктуру країн – членів НАТО до кордонів Російської Федерації, в тому числі шляхом розширення блоку».

В документі також серед інших загроз перераховані: спроби дестабілізувати обстановку в окремих державах й регіонах і підірвати стратегічну стабільність, розгортання військових контингентів іноземних держав на територіях прикордонних з РФ та її союзниками, створення та розгортання стратегічної протиракетної оборони, що підривають глобальну стабільність і порушують співвідношення сил в ракетно-ядерній сфері, а також мілітаризація космічного простору [10].

Тож якщо такі позиції майоріють і є ключовими в офіційних документах і заявах однієї із сторін, тому важко говорити про якийсь збалансоване і чітке співробітництво. Хоча все в світі змінюється і трансформується, особливо в політиці. І, як ми можемо спостерігати, сучасний глобалізований світ готує багато загроз як для НАТО, так і для Російської Федерації і, можливо, це дасть великий поштовх пошуку нових точок дотику, спільних інтересів у вирішенні ключових безпекових проблем сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. <http://www.uanato.info/2-runato.asp>.
2. <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=330>.
3. Грушко А. Россия-НАТО. «Двадцатка», кажется, заработала // Международная жизнь. – 2002. – № 7.
4. Робертсон Дж. Ядро коалиции составят НАТО и Россия // Международная жизнь. – 2003. – № 1.
5. Казанцев Б. Последствия расширения НАТО // Международная жизнь. – 2000. – № 3.
6. <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/1544.htm>.
7. http://www.nato.int/cps/ru/natolive/topics_51105.htm.
8. <http://www.nato-russia-council.info/html/EN/index.shtml>.

9. http://www.nato.int/cps/ru/natolive/news_54233.htm.
10. <http://www.nationalsecurity.ru/library/00003/index.htm>.

Рецензенти: Каменецький М.С., к.і.н., доцент;
Суботін А.А., к.і.н., доцент

© Осіпович В.К., 2010

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2010 р.